

RICARD SALVAT, «ELEMENTO DESAFECTO AL RÉGIMEN» (1963-1977)

FRANCESC FOGUET I BOREU

Universitat Autònoma de Barcelona, Dept. de Filologia Catalana
Correspondència: Facultat de Filosofia i Lletres,
Campus de la UAB - Edifici B, C. de la Fortuna, 08193 Bellaterra
Tf.: 93 586 80 71

francesc.foguet@uab.cat

ORCID ID: 0000-0003-4083-5486

Resum

El director d'escena Ricard Salvat va ser vigilat per la policia franquista des del 1963 al 1976. L'expedient policial conservat a l'Archivo General del Ministerio del Interior espanyol evidencia el seguiment que feren els diversos òrgans repressius de les seves activitats públiques: la signatura de la carta dels «cent dos» intel·lectuals a Manuel Fraga Iribarne, ministre d'Información y Turismo, el 1963, en què es denunciava la repressió governamental contra les vagues dels miners d'Astúries de 1962; la rúbrica de l'escrit de protesta, adreçat al governador civil, per l'actuació de la policia en la manifestació de l'Onze de Setembre de 1967; la col·laboració a la revista «de carácter catalanista separatista» *Presència* el 1969; els viatges professionals a l'estranger el 1970, o, entre d'altres, les conferències de temàtica teatral a Bilbao, Palma o Alacant durant els primers setanta. El present article analitza l'expedient policial de Salvat i el confronta amb la relació d'altres actuacions antifranquistes, que no consten en la documentació policial: la signatura de diversos manifestos contra la repressió i la censura a la dècada dels seixanta i primers setanta, la participació a la Caputxinada de 1966 o, entre d'altres, la implicació en el Congrés de Cultura Catalana de 1975. Atès el seu compromís com a intel·lectual i home de teatre, les instàncies repressives del franquisme no dubtaren a classificar-lo com a element desafecte al Règim i d'idees polítiques catalanistes, i a imposar-li com a tal sancions econòmiques, denegació del passaport i prohibicions d'actes públics.

Paraules clau

dictadura franquista, control policial, repressió política, oposició antifranquista, intel·lectualitat catalanista, Ricard Salvat

Abstract

Ricard Salvat, a theatre director, was under the watchful eye of Franco's police force between 1963 and 1976. The police record held at the Spanish Inte-

rior Ministry's General Archive is a testimony to how several repressive state organisations monitored his public activities. The evidence includes: a letter sent to Information and Tourism Minister Manuel Fraga Iribarne in 1963 signed by 102 intellectuals, including Salvat, protesting the government's repression of miners during the 1962 strikes in the Asturias region; Salvat's signature on a protest letter sent to the civil governor regarding the police response to the 11 September 1967 demonstration; his 1969 contributions to the magazine *Presència*, described by the regime as «Catalan separatist»; his business trips abroad in 1970; and presentations he made on theatre in Bilbao, Palma de Mallorca and Alicante in the early 1970s. This article analyses Salvat's police record and compares it with Salvat's other anti-Francoist activities that were not documented by the police, including his signing of several petitions against repression and censorship in the 1960s and early 1970s, his participation in the 1966 *Caputxinada*, and his involvement with the 1975 Congress of Catalan Culture. Given Salvat's strong commitment as an intellectual and a theatre director, the Franco regime quickly identified him as having anti-regime, Catalan nationalist political ideas. As such, he was subjected to economic sanctions, denied a passport and banned from participating in public events.

Key Words

Franco dictatorship, police control, Catalan intellectualism, Ricard Salvat

§ 1 El mateix any, el 1963, que el director d'escena Ricard Salvat estrenava *Antígona* de Salvador Espriu, al Teatre Romea de Barcelona, els arxius policials del franquisme rebien el primer document dedicat a la seva persona.¹ Es tracta d'un «informe», datat el 5 de novembre, que redactà la Sexta Brigada de Barcelona, dependent de la Comissió General de Investigació Social de la Direcció General de Seguretat. Salvat hi figurava com un dels signants de l'escrit dels «cent dos» intel·lectuals adreçat a Manuel Fraga Iribarne, ministre d'Informació i Turisme, el setembre de 1963, en què es denunciava la cruenta

1. L'expedient policial sobre Ricard Salvat i Ferré es troba dipositat a l'Archivo General del Ministerio del Interior. Com altres expedients de dramaturgs catalans (Joan Oliver, Salvador Espriu, Maria Aurèlia Capmany, Josep Maria Benet i Jornet o Jordi Teixidor), prové dels fons de la Direcció General de la Policia.

repressió policial contra les vagues dels miners d'Astúries de 1962.² Encapçalat per José Bergamín i enviat a les agències i als corresponsals de premsa estrangera, el manifest dels «cent dos» fou un dels més rellevants de la dissidència intel·lectual contra el franquisme.³ Als ulls de l'aparell repressiu de la dictadura, lògicament, aquest escrit es considerava «injurioso contra las fuerzas de orden público». L'informe policial sobre Salvat, molt escuet, deia el següent:

Nacido el 17 de agosto de 1934 en Tortosa (Tarragona), soltero, licenciado, hijo de Juan y Nieves, domiciliado en esta capital, calle de Numancia, 29, 3º, 1ª.

Solo se sabe de él que se trata de una persona de ideas políticas catalanistas.

Quan prestà declaració a Madrid per haver signat el document dels «cent dos» intel·lectuals, Salvat (2015: 245) anotà en el seu diari personal que li havien comentat que «el metge de Franco (eren recents les declaracions de dom Escarré a *Le Monde*) li havia aconsellat que bombardegés el monestir» de l'Abadia de Montserrat. «És molt possible. Ara, si és veritat, és extraordinàriament significatiu. Guernica 1963, i aquests són els 35 anys de pau», hi afegia amb amarga ironia.⁴

§ 2 Abans que la policia li obrís un expedient, Salvat ja havia signat —almenys— dos documents importants: un contra la censura, datat el 26 de novembre de 1960 i adreçat als ministres d'Información y

2. Vegeu «Los intelectuales contra la tortura y por las libertades democráticas», un ampli dossier documental sobre la resposta de la intel·lectualitat espanyola i catalana contra la repressió de les vagues mineres asturianes publicat per *Realidad. Revista de Cultura y Política*, núm. 2 (novembre-desembre de 1963), ps. 122-139.

3. Entre la considerable representació catalana que el signà hi havia també Carlos Barral, Oriol Bohigas, Maria Aurèlia Capmany, Jordi Carbonell, Josep Maria Castellet, Salvador Espriu, Josep Fontana, Jaime Gil de Biedma, José Agustín, Juan y Luis Goytisolo, Romà Gubern, Joaquim Horta, Joaquim Jordà, Joan Oliver, Juan Marsé, Joaquim Molas, Joan Petit, Joan Triadú o Francesc Vallverdú.

4. En una anotació posterior, Salvat (2015: 254-255) trobava «realment admirable» la carta «valentíssima» de José Bergamín a Fraga Iribarne, que fou reproduïda a *Realidad*, núm. 2 (novembre-desembre de 1963), ps. 127-128.

Turismo i Educació Nacional, en el qual es demanava «una regulació de la matèria amb les degudes garanties jurídiques, establint clarament el dret a recurs» (BATISTA 1985: 105-107), i un altre contra les sancions i represàlies imposades als estudiants de la Universitat de Barcelona, que duia la data del 14 d'abril de 1961 i que era adreçat al rector d'aquesta universitat.⁵

De fet, malgrat que al «dossier» salvatià que es conserva a l'Archi-vo General del Ministerio del Interior no hi consti explícitament (ho recollí tanmateix l'informe de 1970, § 8), Salvat s'adherí també a la carta de l'11 d'octubre de 1963, que subscrigueren cent vuitanta-vuit intel·lectuals espanyols i catalans per denunciar, de nou, els maltractaments, les tortures i les morts provocades per la cruenta repressió de les vagues dels miners asturians.

És molt probable que, tal com suggeria l'informe de la policia de 1963 citat més amunt (§ 1), el jove Salvat encara no fos gaire «conegut» en els medis policíacs i governatius, que veieren —*malgré lui*— com el creixement de la dissidència intel·lectual feia incrementar de manera exponencial la necessitat de vigilància i control. Una bona prova del fet que el tortosí encara no cridava gaire l'atenció seria, per exemple, que el seu nom no figura en els informes policíacs que es redactaren sobre el sepeli de l'actriu Maria Vila, el 20 de desembre de 1963, que les autoritats franquistes vigilaren de prop per tal d'evitar que es convertís en una manifestació «de matiz separatista», tot i que ens consta que hi assistí, segons el seu diari personal (SALVAT 2015: 254).⁶

§ 3 Resulta estrany que, en l'expedient policial, no hi hagi cap referència a la participació de Salvat en la Caputxinada de 1966, sens dubte un dels actes més representatius de la lluita antifranquista de la dècada dels seixanta (COLOMINES 2003: 80-83). En el seu diari, Salvat (2015:

5. El primer era signat per dos-cents trenta-cinc intel·lectuals de Madrid, Sevilla i Barcelona. El segon el subscrivien cent vint intel·lectuals catalans. Vegeu, respectivament, «Els intel·lectuals contra la censura i contra el règim», *Treball*, núm. 220 (desembre de 1960), p. [4], i «Una important acció dels intel·lectuals a favor dels estudiants», *Treball*, núm. 226 (juny de 1961), p. [2].

6. Salvat tampoc no gaudí de l'honor de disposar d'un dossier personal al Gabinet de Enlace, com sí que el tingué Espriu o Oliver (FOGUET 2014*b* i 2015).

357-358) relata com visqué la Caputxinada en uns moments de gran eferescència i mobilització en els cercles universitaris. El dissabte 5 de març, rebé a la Cúpula del Coliseum —seu de l'EADAG— una delegació dels organitzadors per convidar-lo a participar en l'assemblea constituent del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, perquè volien que hi fos present «un grup d'intel·lectuals», entre els quals s'havia contactat ja amb Salvador Espriu, Joan Oliver i Joan Triadú. Salvat acceptà sense reserves («Jo els vaig dir que hi aniria tant si hi anaven els altres com no», escriu en el seu dietari). El dimarts 8 de març, una trucada d'un dels delegats li comunicà que l'endemà el passarien a cercar per casa a les quatre de la tarda.

Tot es féu amb un gran secretisme. El dimecres 9 de març, Salvat fou recollit en cotxe pels estudiants que, després d'anar a buscar Pere Quart també a casa seva, es dirigiren cap al convent dels pares caputxins de Sarrià, on havia de tenir lloc l'assemblea. La sala era plena d'uns cinc-cents estudiants, que dedicaren «una ovació extraordinària» a Joan Oliver i a Salvador Espriu. Salvat s'assequé a la segona fila d'«invitats», entre Antoni Tàpies i Joaquim Molas, acompanyat també de Carlos Barral, Maria Aurèlia Capmany, José-Agustín Goytisolo i Albert Ràfols Casamada. A més d'Espriu i Oliver, l'assemblea fou presidida per Jordi Rubió i Balaguer i Manuel Sacristán, i es caracteritzà, segons Salvat, per la seva «fluïdesa i elegància»: «És molt esperançador veure el sentit democràtic de la gent jove», opinava en el seu diari.⁷

§ 4 Durant aquests anys de final dels seixanta, en què la intel·lectualitat catalana multiplicà les accions de protesta i la reivindicació de canvis democratitzadors de debò, Salvat subscrigué —si més no— dos docu-

7. El dossier policial no recull l'adhesió de Salvat a l'acte d'homenatge al poeta gallec Celso Emilio Ferreiro Míguez el 15 de maig de 1966, que disposà també de la signatura d'altres escriptors catalans com ara Maria Aurèlia Capmany, Salvador Espriu, Joan Oliver, Baltasar Porcel o Jordi Sarsanedas (FOGUET 2014b: 161-166). Ni tampoc l'adhesió al document dels intel·lectuals i professionals de suport a les Comissions Obreres d'octubre de 1967, que signaren també Maria Aurèlia Capmany, Josep Maria Castellet, Josep Guinovart, Albert Ràfols-Casamada o Francesc Vallverdú (publicat a *Realidad*, núm. 15, octubre de 1967, ps. 129-132).

ments d'una gran importància en l'història de l'oposició antifranquista promoguda des de l'àmbit universitari barceloní: d'una banda, la «Carta al governador civil [Tomás Garicano Goñi] contra la repressió» (novembre de 1966) i, de l'altra, el manifest «L'Assemblea d'Intel·lectuals al ministre d'Educació i Ciència [Manuel Lora Tamayo]» (11 de març de 1967).⁸ En el primer, s'hi denunciava la continuïtat d'una «política de repressió» que, a més de ser pregonament injusta, no ajudava a resoldre els problemes que tenia plantejats la societat coetània, i s'hi reclamava la llibertat dels detinguts i l'aixecament de les sancions imposades contra intel·lectuals, professors i estudiants. En el segon, s'hi criticava amb contundència la gestió que Francisco García Valdecasas, rector de la Universitat de Barcelona, havia fet de l'acte d'homenatge al Dr. Rubió, titllant-lo de no autoritzat un cop ja s'havia dut a terme; s'hi denunciaven les actuacions policiaques i judicials que se'n derivaren contra alguns dels assistents, com ara Joan Coromines (que fou expulsat), Maria Aurèlia Capmany o Joan Oliver, entre d'altres, que foren detinguts i inculpats, i s'hi reclamava que es desautoritzés García Valdecasas, que se sobreesís la causa contra Coromines (i se'n permetés, per tant, l'entrada a l'Estat espanyol), i que s'evités en el futur repetir actuacions «tan lamentables contra la cultura catalana». Cap d'aquests dos documents consten en el dossier policial.⁹

8. *Nous Horitzons*, núm. 9 (primer trimestre de 1967), ps. 27-28, i núm. 10 (segon trimestre de 1967), ps. 76-78, respectivament. Les dues cartes eren acompanyades de nombroses signatures. La primera, adreçada al governador civil, era rubricada per Carles Barral, Joan Brossa, Maria Aurèlia Capmany, Josep Maria Castellet, Xavier Fàbregas, Feliu Formosa, José-Agustín Goytisolo, Joan Lluís Marfany, Joaquim Molas, Pere Portabella, Manuel de Pedrolo, Raimon, Maurici Serrahima, Antoni Tàpies, Joan Teixidor, Joan Triadú i Francesc Vallverdú, entre molts d'altres. Subscriïen la segona, destinada al ministre d'Educació i Ciència: Salvador Espriu, Xavier Fàbregas, Maurici Serrahima, Antoni Tàpies o, entre d'altres, Baltasar Porcel.

9. No hi ha cap evidència tampoc, en l'expedient policial, del «Comunicat dels escriptors catalans adherits a la Comunitat Europea d'Escriptors», un document del setembre de 1968, que Salvat també sotaescrigué, en contra de l'ocupació militar de Txecoslovàquia: «nosaltres, escriptors catalans demòcrates, que mantenim una dura lluita per la democràcia i el progrés al nostre país —mancat de les més elementals llibertats— i que exigim per al nostre poble el dret d'autodeterminació, ens sentim profundament solidaris amb els pobles txec i eslovac, condemnem la intervenció militar dels cinc països del Pacte de Varsòvia i exigim la immediata retirada de les tropes»

§ 5 Posteriorment, el setembre de 1967, la Jefatura Superior de Policía de Barcelona obrí un expedient a Ricard Salvat, en què es verificava que, d'acord amb l'informe de la Sexta Brigada Regional de Investigación Social, aquest «escritor» era un «elemento desafecto al Régimen, firmante de escrito al Excelentísimo Señor Gobernador Civil [Tomás Garicano Goñi] protestando de la actuación de las Fuerzas de Orden Público en relación al intento de manifestación en las calles de Barcelona». El conat de manifestació amb motiu de l'Onze de Setembre d'aquell any fou, segons assegurava *La Vanguardia Española* (12-9-1967, p. 23), dissolt per la policia, que practicà diverses detencions. No és estrany que fos així, perquè, en uns moments que el PSUC i les Comissions Obreres —el partit i el sindicat més actius de l'antifranquisme— advocaven per les llibertats i pel restabliment de la Generalitat de Catalunya i l'Estatut d'Autonomia (CATTINI 2014: 62-63), i en un cicle de conflictivitat social creixent (MOLINERO & YSÀS 2003: 124-127), el règim tendí a replegar-se i a respondre amb la repressió més violenta de la dissidència al carrer o en la clandestinitat. De segur, doncs, que l'actuació policial degué ser molt més dura i cruenta del que informava la premsa perquè, si no és així, difícilment hauria motivat un escrit de protesta, amb destinació al governador civil de Barcelona, en el qual es denunciava la intervenció violenta de la policia i la seva connivència amb els «grupos aparentemente incontrolados» que actuaven als carrers amb «absoluta impunidad».¹⁰ Pel fet d'haver-lo subscript, Salvat hagué de declarar, pocs dies després, a la comisaria:

(*Nous Horitzons*, núm. 15, tercer trimestre de 1968, p. 67). Entre d'altres, també signaren aquest comunicat: Jordi Carbonell, Josep M. Castellet, Salvador Espriu, Josep Fontana, Joaquim Molas, Joan Oliver, Manuel de Pedrolo i Francesc Vallverdú. Cal tenir present que, des de 1961, Salvat col·laborà amb la Comunitat Europea d'Escriptors —una societat fundada per Giovanni Battista Angioletti— que facilità «durant uns anys el diàleg i l'entesa cultural entre els escriptors de l'Est i els de l'Oest» (CASTELLET 1988: 18).

10. *Nous Horitzons* publicà el text adreçat al governador civil de Barcelona, el setembre de 1967, i el primer plec de signatures (dels tretze que l'acompanyaven), en què destaquen els noms de Francesc Candel, Manuel Costa Pau, Romà Gubern, Josep Guinovart, Manuel de Pedrolo, Frederic Roda Pérez o Joan Triadú, entre d'altres («Després de l'11 de setembre: contra les violències repressives, per la dissolució de les bandes de porristes», *Nous Horitzons*, núm. 12, quart trimestre de 1967, ps. 76-77).

ACTA DECLARACIÓN DE RICARDO SALVAT FERRÉ

En Barcelona y en los locales de la Sexta Brigada Regional de la Comisaría General de Investigación Social (Jefatura Superior de Policía), siendo las once horas treinta y cinco minutos del día veinticuatro de octubre de mil novecientos sesenta y siete, ante los funcionarios del Cuerpo General de policía, don José Olmedo Sánchez Escribano y don Carlos Villanueva López, el último habilitado como secretario, para la práctica de las presentes actuaciones, comparece, previamente citado, el anotado al margen, nacido el día diecisiete de agosto de mil novecientos treinta y cuatro en Tortosa (Tarragona), hijo de Juan y Nieves, casado, escritor y con domicilio en la calle Numancia, número veintinueve, tercero, primera, quien en relación con los hechos que motivan las presentes diligencias, manifiesta:

Que reconoce como de su puño y letra y por lo tanto suya, la firma y rúbrica que aparece, en el folio número cuatro, de un escrito dirigido al Excelentísimo Señor Gobernador civil de esta provincia, fechado en el mes de septiembre del corriente año, sobre hechos acaecidos, según los firmantes, en esta capital en la tarde del once de septiembre del año en curso.

Leída por sí la presente declaración y encontrándola conforme con sus manifestaciones, la firma en unión de los funcionarios actuantes, de lo que como secretario habilitado CERTIFICO.—

La sanció no es féu esperar gens. El 27 d'octubre, la Comisaría del Distrito de Sans de la Jefatura Superior de Policía de Barcelona li lliurà l'original de la multa de cinc mil pessetes imposada pel governador civil de la província «por dirigirse en forma colectiva con escrito a dicha Autoridad, censurando la actuación de la fuerza pública con motivo de las manifestaciones no autorizadas». La notificació del Negociado de Multas de la Jefatura Superior de Policía de Barcelona fonamentava la sanció en el decret del governador civil de la capital catalana en què n'especificava —amb el cinisme jurídic de consuetud— les motivacions:

Con motivo del escrito dirigido al Gobierno Civil en septiembre próximo pasado y de las actuaciones realizadas posteriormente, resultan acreditados los siguientes hechos:

Haber suscrito Vd. en forma colectiva una solicitud dirigida al Excelentísimo Señor Gobernador y remitido copia de ella a las Autorida-

des locales, en la que, con el pretexto de censurar a la fuerza pública actuaciones que son ocasionalmente obligadas para disolver reuniones o manifestaciones no autorizadas, se hace una apología de quienes, al manifestarse, infringieron la Ley, y una crítica inexacta de quienes velaron por su cumplimiento, creando con ello un clima de incitación a la violencia, de desacato a las normas relativas al Orden Público y de las providencias adoptadas para mantenerlo.

Como en los hechos aludidos aparece Vd. responsable de una infracción prevista en el artículo 2º, apartados f), h) e i) de la vigente Ley de Orden Público de 30 de julio de 1959 [45/1959], el Excelentísimo Señor Gobernador ha acordado, en uso de las facultades que le confieren los artículos 18 y 19 de dicho texto legal, atendida la gravedad y trascendencia del hecho y circunstancias personales de Vd. a efectos de lo dispuesto en el artículo 20, la imposición de la multa de cinco mil pesetas.

Com el dramaturg José María Rodríguez Méndez, Salvat es negà a pagar la multa que el governador civil de Barcelona li imposà per haver signat el document que denunciava la repressió policial arran de les manifestacions de l'Onze de Setembre. En el seu dietari (SALVAT 2015: 462), hi anotà que, baldament la seva dona Núria Golobardes estigués prenys de la primera filla, es mostrava resignat, si calia, a anar a la presó, atès que es tenia econòmicament per insolvent: «Ni el pis, ni el cotxe estan a nom meu (ja ho he fet així expressament), ni tinc un sou fix que em puguin incautar».¹¹

§ 6 El nom de Salvat també aparegué associat a l'informe que, el 8 de febrer de 1969, la Jefatura Superior de Policía de Barcelona arranjà «sobre redactores y colaboradores de la revista *Presència* de carácter catalanista separatista, la cual fue secuestrada y multada varias veces su director y original». Com totes les publicacions periòdiques, *Pre-*

11. En la mateixa entrada del diari personal del 10 de juny de 1968, Salvat (2015: 462) hi deixa constància d'haver signat, a can Edicions 62, dos documents més, que tampoc no es consignen al seu expedient policial: l'adhesió a la Conferència de l'Havana, en la qual es comprometia a «no acceptar cap beca, ni ajut, ni invitació de l'Administració dels EUA», i l'acusació contundent de l'«imperialisme ianqui». Sobre el primer, vegeu «Crida de L'Havana», *Nous Horitzons*, núm. 15 (tercer trimestre de 1968), ps. 69-70.

sència fou censurada, amb tot el pes de la llei, arran de l'estat d'excepció decretat el 24 de gener de 1969. Abans i després d'aquest any, i sobretot a partir de la llei de premsa i impremta de Fraga de 1966, efectivament, el setmanari gironí, d'orientació demòcrata i catalanista, patí segrestos, multes, supressions d'articles, sancions administratives *a posteriori* i amenaces i xantatges de diversa índole i intensitat.

Abans i després de 1969, en definitiva, *Presència* fou especialment vigilada per les autoritats franquistes i els seus aparells repressius per tal de neutralitzar-ne el contingut «extremista» o «subversiu», fins al punt que fou suspesa durant dos anys i mig (1971-1974).¹² Juntament amb Maria Aurèlia Capmany, Salvat fou un dels «puntals de la primera etapa del setmanari», entre 1965 i 1967, sota la direcció de Manuel Bonmatí (ARAGÓ 2013: 507). A més de constar fugaçment en l'equip de redacció el 1965, Salvat hi publicà —sobretot durant el 1965 i el 1966 i de manera més esporàdica després— diversos articles de temàtica artística, literària o teatral, entre els quals destaquen els primers dedicats a Salvador Espriu o a Bertolt Brecht (SALVAT 1965*a* i 1965*b*).

§ 7 Pocs mesos després, en l'«informe sobre reunió pro-Vietnam» a Perpinyà que la Brigada Regional de Investigación Social redactà el 8 de novembre de 1969, Salvat també hi figurava «como asistente a dicha reunión e informando del mismo como catalanista y contrario al Régimen». Sobre la posició de Salvat respecte a la guerra del Vietnam, àmpliament compartida per la intel·lectualitat d'esquerres catalana, és molt il·lustrativa, encara que sigui de tres anys més tard, l'anotació següent al seu diari personal: «com a mínim al Vietnam hi ha bones notícies. El Vietcong avança i avança, i va guanyant posicions. És meravellós. És francament positiu, malgrat que els americans bombardegen d'una manera folla, desesperada» (SALVAT 2017: 358)

§ 8 Amb motiu de la petició de passaport formulada per Salvat el 10 d'abril de 1970 a fi de poder viatjar per afers professionals a Europa i

12. A propòsit de la censura i les pressions oficials que patí el setmanari gironí, vegeu Aragó (2013: 121-220). Val a dir que *Presència* féu un seguiment molt curós de les activitats que dugué a terme Salvat durant aquells anys.

Amèrica, com havia fet en els darrers anys, la Brigada Regional de Investigación Social perpetrà un llarg informe, adreçat a la Comisaría General de Investigación Social de Madrid, en què exposava les raons que feien recomanable de denegar-l'hi:

Es persona de buena conducta en general y está bien considerado profesionalmente.

Cursó estudios de Filosofía y Letras en esta Universidad, trabajando una vez licenciado en la cátedra de Estética de la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona, como profesor ayudante, haciéndolo últimamente en el Departamento de Filología Catalana como profesor de Lengua y Literatura Catalana.

Trabaja asimismo como director escénico en Barcelona y Madrid para los teatros Romea y Griego de Montjuich, ostentando también el cargo de director de la Escuela de Arte Dramático «Juan Güell» [*sic*, per Adrià Gual], sito en la cúpula del cine Coliseum de esta ciudad. En el Instituto del Teatro tiene a su cargo dos cátedras [*sic*].¹³

Como escritor ha publicado diversos artículos y libros en lengua catalana, trabajando igualmente para la firma «Edicions 62» de Barcelona y la revista *Presència* de Gerona.

Ha realizado diversas giras por razones profesionales, como director escénico, por diferentes países europeos e hispanoamericanos, habiendo solicitado pasaporte por este motivo en 25-3-1970, siéndole denegado por esta Brigada por las razones que en este informe se exponen.

Políticamente está considerado como catalanista avanzado y demócrata-cristiano, habiendo suscrito en varias ocasiones escritos de protesta dirigidos al Gobierno; así, en octubre de 1963, suscribió el manifiesto dirigido al ministro de Información y Turismo pro mineros asturianos; en 4-1-1967, firmó otro escrito en el que se protestaba ante el ministro secretario de la Presidencia del Gobierno, pidiendo la libertad para detenidos y la suspensión de procesos a otros; en octubre de 1967, fue multado con 5.000 pesetas por el Gobierno Civil de la Provincia por suscribir escrito dirigido a esta Autoridad, protestando por las acciones y detenciones derivadas de una manifestación del 11 de setiembre ante el antiguo monumento a Rafael de Casanovas; en 18-12-1965, es pre-

13. En rigor, segons l'expedient personal de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona, Salvat féu classes a l'Institut del Teatre de Barcelona del 1964 al 1969. Els dos primers cursos, hi impartí l'assignatura «Historia del arte y de la indumentaria», i la resta, «Directrices del teatro contemporáneo».

sentado en esta Dependencia con motivo de la suspensión de la revista *Presència* en la que colaboraba; en 29-4-1969, fué expulsado de Portugal, cuando se hallaba en aquel país como profesor en la Universidad de Coimbra, por actividades subversivas y ser portador de propaganda.¹⁴

Por el conjunto de sus actividades fue incluido en la relación de personas que destacaron por sus actividades contra el Régimen confeccionada por esta Brigada en 1-2-1969.¹⁵

Por todo ello, no procede conceder pasaporte al señor Salvat; no obstante, la Superioridad resolverá lo que estime pertinente.

En l'entrada al diari personal del 19 de maig de 1970, Salvat (2017: 123) es dol de la impossibilitat de sortir a l'estranger perquè no disposava de passaport i anota les gestions que feien els seus advocats per aconseguir-ne l'aprovació. El 16 de juny, la policia el cità a declarar a la comissaria de Sants. No pogué anar-hi fins al 20 de juny, perquè es trobava a Madrid per qüestions de feina. L'entrada del 25 de juny del seu dietari deixa testimoni que, quan es presentà a la comissaria, esvaï el dubte de si es tractava d'alguna multa sobre la seva intervenció en els documents contra la censura redactats a Sant Sebastià durant el Festival Cero¹⁶ o si era sobre la denegació del passaport, com així fou (SALVAT 2017: 140).¹⁷

14. A la Universitat de Coimbra, en el marc del Círculo de Iniciação Teatral da Academia de Coimbra, Salvat hi volia muntar *Castelao e a sua época*, que fou prohibit per la censura el dia abans de l'estrena, el 23 d'abril de 1969, i que motivà la seva immediata expulsió de Portugal el 24 d'abril. En l'entrada del 25 d'abril del seu dietari personal (SALVAT 2017: 51-53), hi explica els fets de la detenció per la PIDE (Policia Internacional e de Defesa do Estado), la temuda policia salazarista, la qual, sense cap mena de justificació, li confiscà documentació privada i el dugué a la frontera espanyola (a Badajoz). N'explicà breument els fets a les pàgines del número de maig de 1970 de *Primer Acto* (SALVAT 1970: 36). Sobre les vicissituds de la prohibició de l'espectacle i l'expulsió de Salvat de Portugal, vegeu Iglesias (2011: 87-96 i 122-125).

15. Efectivament, el nom de Salvat figura en la llista de les 462 personalitats més destacades «por sus antecedentes y actividades contra el régimen» que l'esmentada Brigada Regional de Investigación Social confeccionà l'1 de febrer de 1969. Classificat de «filo-comunista», hi apareix en la relació número 3 (CASAS 2012: 24-32).

16. Al Festival Cero de 1970 a Sant Sebastià, els sectors més inconformistes de la professió teatral feren una manifestació política en contra de la censura (ARAGÓ 2013: 105-107; FOGUET 2014a: 13-14).

17. Després de múltiples gestions, Salvat aconseguí que li concedissin —sembla que de manera limitada— el passaport l'agost de 1971.

§ 9 A les acaballes de 1970, Salvat assumí la direcció del Teatro Nacional de Barcelona, un projecte oficial imposat per la «política cultural» del règim franquista (PÉREZ 1990; SALVAT 2017). Era una opció arriscada que evidencià prou clarament els marges estrets que oferia «la tàctica del possibilisme», atès que al cap de poc més d'un any i mig Salvat fou cessat del càrrec, perquè no s'avenia a plegar-se al dictat de Madrid (FOGUET 2017). Amb aquests antecedents, no és gens estrany que un informe intern del Ministerio de Información y Turismo (en l'etapa d'Alfredo Sánchez Bella), intitulat «Tendencias conflictivas en cultura popular» i datat el 22 d'abril de 1972, tingués Ricard Salvat per un dels cinc-cents intel·lectuals que podien ser considerats «políticamente conflictivos». Entre els «afortunats» n'hi havia també de la *intelligentia* catalana: Josep Benet i Morell, Carlos Barral, Miquel Coll i Alentorn, Francesc Betriu, Francesc Candel, Jordi Carbonell, Josep M. Castellet, Salvador Espriu, Joan Fuster, José Agustín, Juan i Luis Goytisolo, Albert Manent, Joan Oliver, Frederic Roda Ventura, Maurici Serrahima, Joan Teixidor, Joan Triadú, Francesc Vallverdú o Vicent Ventura (YSÀS 2004: 238 i 247). L'informe conclouïa que, per tal d'evitar l'agreujament del problema de la proliferació de la «propaganda disolvente», calia impulsar «una acción positiva y continua de presión creciente de los editores y autores anti-régimen» (citat a YSÀS 2004: 67). És a dir, ras i curt, s'imposava d'incrementar l'acció repressiva.

§ 10 Tot i que no registressin algunes actuacions «subversives» de Salvat, la policia i les autoritats franquistes no deixaren d'estar amants a la intensa activitat que duia a terme. El 21 de maig de 1973, la Jefatura Superior de Policía de Bilbao sol·licità informació a la seva homòloga de Barcelona sobre els antecedents de Ricard Salvat amb motiu de la conferència que havia estat programada al Col·legi d'Arquitectes de Bilbao, el 24 de maig, a fi d'«informar» al governador civil de Biscaia. El mateix dia de la petició, el Jefe Superior de Policía (Archivo General) envià a Bilbao els antecedents policíacs de Salvat, acompanyats d'una llista d'altres informes similars de gent de teatre (Maria Aurèlia Capmany, Xavier Fàbregas, Feliu Formosa, Fabià Puigserver i Federic Roda i Pérez). L'informe exposava el següent:

es persona de buena conducta en general, está bien considerado como profesional del teatro. Director de la Compañía Ángel Guimerá, trabaja también en la Facultad de Filosofía y Letras.

De ideología catalanista, fué sancionado en 1967 por suscribir un escrito de protesta dirigido al Gobierno Civil de esta Provincia, constando asimismo del citado, en este Archivo General, lo siguiente:

En 5-11-1963, figura como firmante del escrito "Intelectuales" dirigido al Excelentísimo Señor Ministro de Información y Turismo, que se considera injurioso para las Fuerzas de Orden Público, por lo cual siguió sumario 512-63 en el Juzgado de Instrucción nº 18 de Madrid; en 28-10-1967, le fué impuesta multa por éste Gobierno Civil, por la causa anterior; y en 8-2-1969, se emitió informe por formar parte de los colaboradores y redactores de la revista *Presència*, de carácter catalanista.¹⁸

Segons l'entrada del 23 de maig de 1973 del seu diari personal, Salvat havia estat convidat a Bilbao per Akelarre i l'Institut Alemany per parlar sobre «La revolución teatral de Bertolt Brecht». El MIT ho autoritzà, però la policia començà a posar-hi objeccions. Finalment, fou el governador civil de Biscaia qui, malgrat la intervenció del cònsul alemany, s'hi negà en rodó, tot al·legant que, si hagués estat estranger encara l'hauria autoritzada, però essent com era un «d'aquí», no estava disposat a cedir.

18. Val la pena de reproduir també l'informe dedicat a Capmany, que precedeix el de Salvat: «nacida en Barcelona el 2 de agosto de 1918, soltera, escritora [...], es persona de buena conducta en general, estando considerada como catalanista, habiéndose mostrado en varias ocasiones contraria a la actual Administración de la Nación, suscribiendo con otros muchos, diversos escritos de protesta. Asimismo, es asidua asistente a cuantos actos culturales con matiz catalanista, autorizados o no, se vienen celebrando en la Universidad en pasados cursos. / Como escritora goza de cierta reputación, habiendo sido galardonada con varios premios por sus trabajos literarios. / En este Archivo General constan de la misma los siguientes antecedentes: / En 5-11-1963, figura como firmante del escrito "Intelectuales", dirigido al Excelentísimo Señor Ministro de Información y Turismo, conteniendo conceptos injuriosos contra las fuerzas de Orden Público, por lo que siguió sumario 512-63 el Juzgado de Instrucción nº 18 de Madrid; en 8-3-1967, fué detenida por formar parte de los colaboradores y redactores de la revista *Presència*, con carácter catalanista; en 20-5-1970, fué identificada como firmante de escrito dirigido al Excelentísimo Señor Ministro Secretario de la Presidencia, solicitando una variación en el sistema político».

§ 11 Salvat estigué, fins al darrer moment, en el punt de mira de les autoritats governatives franquistes. El 25 de gener de 1974, el delegat especial a les Balears demanà, per via telegràfica, la remissió dels seus antecedents perquè estava previst que pronunciés una conferència a Palma. El Jefe Superior de Policía (Archivo General) li respongué, l'endemà mateix de la sol·licitud, amb la relació de tots els antecedents ja coneguts, però amb una qualificació directa «como elemento desafecto al Régimen» pel fet d'haver signat, el setembre de 1967, el document de protesta al governador civil de Barcelona.

§ 12 Tot i que tampoc no figuri en l'expedient policial, és bo de fer constar que Ricard Salvat assistí a la reunió de més de dos-cents intel·lectuals catalans que tingué lloc a Montserrat, el 8 de juny de 1975, per tractar del projecte del Congrés de Cultura Catalana. Per unanimitat, s'hi aprovà una declaració en què, a més d'adherir-se a la proposta elaborada pel Secretariat provisional del Congrés de Cultura Catalana, s'hi proclamà, segons recollia *Presència* (núm. 374, 14 de juny de 1975, p. 10), el següent: «afirmem que l'esperit que ha d'inspirar la preparació i la realització del Congrés respongui a les aspiracions expressades per les classes treballadores i altres sectors populars dels Països Catalans. Una de les tasques principals del Congrés és la recerca de les bases de la pròpia identitat, amb la qual cosa considerem que cal concebre el Congrés de Cultura Catalana com un procés obert».¹⁹

§ 13 Un cop mort i enterrat el dictador Francisco Franco, la vigilància i el control dels aparells repressius encara en vigor continuaren durant el 1976. Com a resposta a la petició feta pel governador civil de Barcelona, la Brigada Regional de Investigación Social redactà un nou informe, el 21 de maig de 1976, en què reproduïa, amb lleus retocs d'estil i alguna floreta formulària («es persona que observa buena

19. Signaren també aquesta declaració, entre molts d'altres, Andreu-Avel·lí Artís Gener, Jordi Borja, Maria Aurèlia Capmany, Àngel Carmona, Josep Dalmau, Ramon Folch, Eugeni Giralt, Guillem-Jordi Graells, Josep Guinovart, Jordi Llimona, Oriol Martorell, Magda Oranich, Marta Pessarrodona, Oriol Pi de Cabanyes, Pere Portabella, Montserrat Roig, Carles Santos, Jordi Solé Tura, Jordi Teixidor, Maruja Torres, Francesc Vallverdú i Jaume Vidal Alcover.

conducta moral, pública y privada»), l'història antifranquista de Salvat del 1970 i recordava que, pel conjunt de les seves activitats, havia estat inclòs —com hem vist (§ 8)— en la relació de «personas contrarias al Régimen, confeccionada por la Brigada Regional de Investigación Social» el 1969.

§ 14 Finalment, l'1 d'octubre de 1976, el Negociado de Orden Público del govern civil de Barcelona reclamà a la Jefatura Superior de Policía de Barcelona que la Brigada Regional de Investigación Social enviés «con carácter urgentísimo» els antecedents policials de Salvat al govern civil d'Alacant, que els havia demanat el dia abans, per tal com hi havia de fer una conferència l'endemà, el 2 d'octubre. El cap superior de la Brigada notificà al governador civil de Barcelona, el mateix dia 1 d'octubre, que via «tèlex» s'havia enviat al govern civil d'Alacant «información y antecedentes sobre Ricardo Salvat Ferré», que no afegien cap novetat als informes que ja hem aportat.²⁰ És el darrer document que consta en l'expedient policial de Salvat.

§ 15 Amb la Llei d'Amnistia de 25 d'octubre de 1977, eren objecte d'indult «todos los actos de intencionalidad política, cualquiera que fuese su resultado, tipificados como delitos y faltas realizados con anterioridad al día quince de diciembre de mil novecientos setenta y seis». Com Espriu, Capmany o Oliver, entre molts d'altres, Salvat tingué el trist honor de ser un dels «beneficiaris» d'aquesta llei infausta, segons la qual es renunciava a demanar responsabilitats per les atrocitats comeses durant la dictadura per funcionaris, agents de l'ordre públic i dirigents polítics del règim.²¹ Una llei, en definitiva, qües-

20. Més anecdòtic resulta el fet que, el 24 de juny de 1976, Salvat presentés una denúncia a la Comissaria del Cuerpo General de Policía del districte de Sants per temptativa de robatori al seu estudi del carrer de Numància (núm. 29, 3r, 1a). Tot i que en realitat només s'hi forçà el pany de la porta d'entrada, en les diligències que s'obriren sobre aquest afer, la policia no oblidà de recordar al jutge d'Instrucció de Guàrdia que «el compareciente, en 1967, fue multado por el Gobierno Civil con multa de cinco mil pesetas; en el mismo año, actividades subversivas».

21. A l'Archivo Histórico Nacional de Madrid es conserva també un breu expedient dedicat a Ricard Salvat: correspon al fons de la policia del Ministerio del Interior (P-492) i duu el segell de «Amnistiados antecedentes políticos según Ley 46/77». A

tionada per l'ONU el 2015, que en l'actualitat podem considerar «inicia y derogable por atentar contra todos los avances éticos y jurídicos producidos desde entonces» (COTARELO 2011: 96).

§ 16 Comptat i debatut, les represàlies que imposaren a Ricard Salvat els aparells estatals, en forma de censures, coaccions, multes, declaracions a comissaria, denegació de passaport, pressions i fins i tot *mobbing*, poden considerar-se epifenòmens de la violència d'estat exercida no únicament sobre la intel·lectualitat catalana de l'època, sinó també sobre el conjunt d'una societat fortament vigilada i controlada, tant per la policia com pels organismes ministerials encarregats d'aquesta comesa. Allò que és realment paradoxal és comprovar com el règim podia tenir Salvat com un «elemento desafecto» i «contrario», i, al mateix temps, intentar-lo absorbir o neutralitzar amb la direcció del TNB que, com hem vist (§ 9), resultà fallida.

D'altra banda, no deixa de sorprendre que en l'expedient policial de Salvat no hi figuri cap al·lusió a la seva pertinença al Consell Municipal de la Pau, del qual esdevindria president de la secció catalana durant molts anys i a través del qual pogué mantenir relacions internacionals molt diverses amb la intel·lectualitat d'esquerres d'arreu. És desconcertant, per exemple, que no quedés registrada en els arxius de la barbàrie franquista la visita que el jove Salvat féu a la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques com a invitat al Congrés Mundial per al desarmament general i per a la pau que tingué lloc a Moscou del 9 al 14 de juliol de 1962 —on, fet i fet, pogué constatar les «contradiccions» d'un sistema que no garantia el sorgiment d'un «home nou», com escrivia en el seu diari (SALVAT 2015: 50). Es fa difícil de creure que la policia o la resta d'aparells repressius de l'Estat franquista no n'estiguessin al cas, però tampoc no es pot descartar del tot. Recordem tanmateix que, més tard, el 1969, la Brigada Regional de Investigación Social el classificà com a «filo-comunista» (§ 8).

més d'una còpia de l'acta-declaració de 1967, també hi ha informes en què es deixa constància dels seus antecedents com a signant de l'escrit de 1963 i sobre la multa de cinc mil pesetes amb què se'l sancionà el 1967.

§ 17 Sigui com vulgui, és lògic que Salvat fos considerat un dels intel·lectuals conflictius per la maquinària repressiva del règim franquista, perquè, com a director d'escena, aspirava a una actuació politico-social a través del món de l'espectacle. Amb una gran obertura de mires, val a dir-ho, pel seu coneixement del teatre coetani internacional més renovador estèticament i més compromès ideològicament des de pressupòsits d'esquerres (SALVAT 1974). Al seu entendre, els creadors o els grups havien de ser conseqüents amb els plantejaments ideològics dels quals partien i havien de ser capaços, al capdavant, d'oferir un resultat artístic excel·lent. «Todo acto de creación es una elección. Toda ética es una estética y una política y cualquier montaje implica un compromiso», escrivia el 1973 a *Tele/eXprés* (SALVAT 1974: 55). Amb totes les inconseqüències i les contradiccions que calgui admetre, tant en l'àmbit teòric com en la praxi, Salvat fou un home de teatre compromès amb el país i amb el temps que li tocà de viure.

BIBLIOGRAFIA

- ARAGÓ (2013): Narcís-Jordi Aragó, *Periodisme sota sospita. 25 anys entre la censura i la llei de premsa*, Barcelona: A Contra Vent.
- BATISTA (1985): Antoni Batista, *Salvador Espriu, itinerari personal*, Barcelona: Empúries.
- CASAS (2012): Sònia Casas Codinach, «Sota sospita. Els 462 catalans vigilats pel franquisme», *Sàpiens*, 118 (juliol), ps. 24-32.
- CASTELLET (1988): Josep M. Castellet, *Els escenaris de la memòria*, Barcelona: Edicions 62.
- CATTINI (2014): Giovanni C. Cattini, «Commemoració de l'Onze de Setembre durant els segles XX i XXI», dins: Raquel Castellà i Isabel Ruiz (coord.), *300 Onzes de Setembre, 1714-2014*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, ps. 54-68.
- COLOMINES (2003): Joan Colomines, *Crònica de l'antifranquisme a Catalunya*, Barcelona: Angle.
- COTARELO (2011): Ramón Cotarelo, *Memoria del franquismo*, Madrid: Akal.

- FOGUET (2014a): Francesc Foguet i Boreu, «Notícia sobre Ricard Salvat i el teatre basc», *Els Marges*, 102 (hivern), ps. 10-20.
- (2014b): Francesc Foguet i Boreu, «El “dossier informatiu” de Salvador Espriu al Gabinet de Enlace (1963-1977)», *Indesinenter*, 9, ps. 99-187.
- (2015): Francesc Foguet i Boreu, «Joan Oliver: “De ideologia catalano-separatista, contrari al Régimen” (1963-1971)», *Franquisme & Transició. Revista d’Història i de Cultura*, 3, ps. 175-287.
- (2017): Francesc Foguet i Boreu, «Ricard Salvat al capdavant del Teatro Nacional de Barcelona», *L’Avenç*, 435, ps. 46-49.
- IGLESIAS (2011): Antonio Iglesias Mira, *Castelao e a sua época na Coimbra de 1969*, treball de recerca inèdit, Faro, Universidade do Algarve: Faculdade de Ciências Humanas e Sociais.
- MOLINERO & YSÀS (2003): Carme Molinero i Pere Ysàs, *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*, Vic: Eumo.
- PÉREZ (1990): Gonzalo Pérez de Olaguer, *TNB: història d’una imposició*, Barcelona: Institut del Teatre.
- SALVAT (1965a): Ricard Salvat, «Salvador Espriu, poeta», *Presència*, 1 (10 d’abril), p. 13.
- (1965b): Ricard Salvat, «El mejor teatro del mundo», *Presència*, 6 (15 de maig), ps. 10-12.
- (1970): Ricard Salvat, «Mi puesta en escena de *Os vellos non deben namorarse*», *Primer Acto*, 120 (maig), ps. 34-36. Reproduït, en català, dins: SALVAT (1971: 72-78).
- (1971): Ricard Salvat, *Els meus muntatges teatrals*, Barcelona: Edicions 62.
- (1974): Ricard Salvat, *El teatro de los años 70. Diccionario de urgencia*, Barcelona: Península.
- (2015): Ricard Salvat, *Diaris (1962-1968)*, edició a cura d’Eulàlia Salvat, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- (2017): Ricard Salvat, *Diaris (1969-1972)*, edició a cura de Francesc Foguet i Boreu, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- YSÀS (2004): Pere Ysàs, *Disidencia y subversión. La lucha del régimen franquista por su supervivencia, 1960-1975*, Barcelona: Crítica.